

provesti u život odredbe novog zakona koji se zove Zakon o fiskalnoj odgovornosti. Dakle, sve što se hoće kupiti mora se unaprijed, za čitavu godinu planirati. Meni je sjekira u med upala, jer sam teoretičar, pa ne potrebujem ništa osim uredskog materijala, koji mogu – ako zagusti – od nekog posuditi ili ga sam kupiti, no kolegama koji eksperimentiraju sjekira je upala u sve prije negoli u med. Kako ću znati što ćemo kupiti, pitaju, kad ne znamo hoće li planirani eksperiment uspjeti? Ako uspije, kupit ćemo jedno, ako ne uspije, kupit ćemo drugo. Ne treba imati puno pameti u glavi da se shvati kako su znanstvena istraživanja u svojoj biti (inherentno) nepredvidljiva. A da se bavimo istraživanjima, jasno je već iz samog imena instituta, "Institut za medicinska istraživanja..."

Jasno je i zašto je donesen zakon. Donesen je za javna poduzeća, jer tamo se krade na veliko – sjetimo se samo koliko se goriva pokralo na željeznici. Muljanje s računima svima je, vjerujem, poznato, a da se od dnevnica za fiktivna službena putovanja može lijepo živjeti, poznato je samo nekima, onima koji su najbliže ko-

panji. Da se kupovalo sve i sva, što treba i što ne treba, samo da se potroši novac, zna svatko tko nije namjerno zatvarao oči. Tome je, slažem se, trebalo stati na kraj. Samo je pitanje – na koji način.

Ako su svi ljudi, već od Jeffersonove Deklaracije nezavisnosti, jednaki pred zakonom ("are created equal"), to ne znači da sve ljude treba trpati u isti koš. Prekruti zakoni vode u bezakonje, jer se protiv njih buni i zdrav razum i osjećaj pravde, a kako su u praktičnom smislu neprovedivi, mora se protiv njih raditi ako se hoće živjeti. Kada je Hitler 22. lipnja 1941. u ranu zoru napao SSSR, neki skladištar nije htio izdati streljivo jer mu nisu podnijeli pravovaljani zahtjev. Je li bolje čekati na zahtjev dok te tenk ne pregazi ili ubiti skladištara? Ovo drugo.

No vratimo se našim temama. Jedno me pitanje kopka. Zanima me naime kako izgleda plan godišnje nabave kod vatrogasaca. Možda dođe zakon da u prosincu ne smije biti požara jer su vatrogasci potrošili svu planiranu vodu.

iz naših knjižnica

Uređuje: Danko Škare

ACTA, PIPA, SOPA, WRA – hoće li internet kakvog poznajemo opstati?

J. Stojanovski*

Sveučilište u Zadru, Institut Ruđer Bošković

Veliki svjetski izdavači znanstvenih časopisa u drugoj su polovici devedesetih godina zakašnjelo, ali krajnje oprezno i promišljeno zakoračili u mrežni prostor ne znajući točno kakve će sve promjene donijeti i strahujući ponajprije za moguće smanjenje njihovih profita. Jedna od prvih bojazni bila je vezana uz cijenu digitalne inačice znanstvene publikacije. Tržište je s pravom očekivalo da će na primjer digitalni časopis biti jeftiniji od tiskanog, jer digitalna verzija prethodi onoj tiskanoj i njezina upotreba ne donosi za izdavače nikakve nove i značajnije troškove osim manjih hardverskih i softverskih ulaganja. Značajnije promjene u znanstvenom izdavaštvu također bi donijele mogući gubitak kontrole, pa su se stoga izdavači pobrinuli da publikacije koje izdaju ostaju uglavnom neizmijenjene u odnosu na svoje davne tiskane prethodnike. Manje je promjene uvjetovala ugradnja hiperlinkova u sam sadržaj i navigaciju, koju je bilo nemoguće izbjeći u vrijeme posvemašnje prevlasti mrežnih tehnologija. Izdavači su uz kon-

senzus znanstvenika/autora tako uspješno "zamrznuli" znanstveno izdavaštvo tako da danas časopise koji značajnije primjenjuju mogućnosti koje nose nove tehnologije možemo izbrojati "na prste". No najveća je bojazan svakako sadržana u prirodi interneta, "mrežnoj demokraciji" koja snažnim zamasima briše i najveće barijere, čineći informaciju dostupnom svima koji su na internet povezani. Posebno se to odnosi na znanstvene informacije čija je misija da budu dostupne i čitane, da se dijele i razmjenjuju, te da pridonese ukupnoj sumi ljudskog znanja. Takvi trendovi rezultirali su pojavljivanjem većeg broja časopisa u otvorenom pristupu iako su se sami autori pobrinuli da časopisi u otvorenom pristupu, osim nekih iznimki, ne zažive u potpunosti šaljući najvrjednije sadržaje najuglednijim, tj. najkomercijalnijim časopisima. Bez obzira na činjenicu da danas u svijetu imamo oko 7000 recenziranih časopisa u otvorenom pristupu, komercijalni časopisi, od kojih dio ima dugu povijest i ugled, i dalje su, uz rijetke iznimke, najutjecajniji dio znanstvene publicistike. Čak i kada se američki Nacionalni institut za zdravlje (*National Institutes of Health*) izborio za javnu dostupnost rezultata istraži-

*Jadranka Stojanovski, e-pošta: jadranka.stojanovski@irb.hr

vanja iz područja biomedicine financiranih njihovim sredstvima, izdavači su u pomanjkanju pravih argumenata dali svoj načelni pristanak izborivši se za embargo na pristup najnovijim objavljenim radovima.

Pa iako nismo svjedočili radikalnim promjenama, manji koraci bili su svakodnevniji i vidljiviji. Sve je više časopisa bilo u otvorenom pristupu, a diljem akademskih i znanstveno-istraživačkih ustanova nicali su repozitoriji pohranjujući digitalne verzije objavljenih radova, nastavnih materijala, digitaliziranih sadržaja i sl., i stavljajući ih u otvoreni pristup. Sherpa – Romeo bilježio je sve više “zlatnih” časopisa, a sve je više časopisa omogućavalo pohranu u repozitorije verzije rada prije (*preprint*) ili poslije (*postprint*) recenzije, čime su zaslužili “zeleni” status. No protekle je godine u zakonske procedure stiglo više prijedloga zakona koji bi sve te napore u potpunosti poništili pod izlikom borbe protiv piratstva i zaštite prava izdavača. Najpoznatiji su od njih predloženi od vladinih struktura SAD-a, koji su digli priličnu buru ne samo u američkoj javnosti, PIPA, SOPA i *The Research Work Act*.

The Protect Intellectual Property Act (PIPA) u zakonsku proceduru ušao je kao prijedlog u svibnju, a *The Stop Online Piracy Act* (SOPA) u listopadu prošle godine. I jedan i drugi načelno su usmjereni protiv piratstva, PIPA je trebala omogućiti kontrolu stranih internetskih stranica koje su “online prijetnja ekonomskoj kreativnosti i koje ugrožavaju intelektualno vlasništvo”, slično kao i SOPA, čija je intencija onemogućiti nedopuštenu upotrebu materijala zaštićenih pravom na objavljivanje. Prema zakonu PIPA korisnici iz SAD-a vidjeli bi samo poruku o grešci na svim mrežnim mjestima koja sadrže bilo kakav zaštićeni materijal, a SOPA bi zahtijevala od internetskih tražilica brisanje svih poveznica na “sumnjiva” mrežna mjesta. Pa iako načelno i jedan i drugi zakon brane intelektualno vlasništvo, globalna javnost prepoznala ih je kao prijetnju, a val protesta proširio se internetom kao tsunami. *Wikipedia*, *Google*, *Wired*, *Reddit* i stotinjak tisuća drugih mrežnih mjesta u znak protesta blokirali su pristup svojim web-stranicama. Prema mišljenju mnogih ovi su prijedlozi zakona pokazali koliko je američka vlada pod utjecajem snažnog lobija koji dolazi iz velikih korporacija.

Sve je rezultiralo time da su i PIPA i SOPA u siječnju 2012. privremeno povučeni iz procedure, što nipošto ne znači povlačenje komercijalnog sektora, uključujući velike svjetske izdavače. Tek nešto prije objavljivanja prijedloga PIPA, prihvaćen je jedan drugi zakon koji nije na sebe privukao tako veliku pozornost, poznat pod nazivom ACTA – *Anti-Counterfeiting Trade Agreement*. Brojne zemlje potpisale su ACTA-u obvezujući se na sprječavanje ikakve distribucije zaštićenih materijala i njihovih ilegalnih “imitacija”. Svi sadržaji na internetu koji na bilo koji način narušavaju intelektualno vlasništvo zabranjeni su, a mrežna mjesta koja ih sadrže mogu biti ugašena. Mnogi su stanovitišta da je galama oko PIPA-e i SOPA-e zapravo namjerno prouzročena kako bi se relativno nezamjetno i gotovo tajno provukao zakon koji uključuje cenzuru na internetu u znatno širem opsegu.

The Work Research Act (WRA) u proceduru je ušao sredinom prosinca prošle godine i nije privukao pozornost kao PIPA i SOPA

iako su njegove posljedice u sferi znanstvenog izdavaštva nesagledive. Ovim zakonom zabranilo bi se vladinim agencijama uvjetovanje stavljanja radova u kojima su objavljeni rezultati istraživanja na vladinim projektima u otvoreni pristup. Osnovni dio WRA je:

“No Federal agency may adopt, implement, maintain, continue, or otherwise engage in any policy, program, or other activity that – (1) causes, permits, or authorizes network dissemination of any private-sector research work without the prior consent of the publisher of such work; or (2) requires that any actual or prospective author, or the employer of such an actual or prospective author, assent to network dissemination of a private-sector research work.”

Ovim zakonom sprječava se teško izborna pravo otvorenog pristupa istraživanjima financiranim vladinim sredstvima tj. sredstvima poreznih obveznika, a ujedno se poništava obveza pohranjivanja radova iz područja biomedicine u PubMed. WRA su podržali *Association of American Publishers* (AAP) i *Copyright Alliance*, a osim ostalih usprotivili su se *Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition*, *Alliance for Taxpayer Access*, *American Library Association*, *International Society for Computational Biology* i *Confederation of Open Access Repositories*. Protiv WRA-e pobunili su se i neki američki izdavači kao što su *MIT Press*, *Rockefeller University Press*, *Nature Publishing Group*, *American Association for the Advancement of Science* i drugi. Najkomercijalniji svjetski izdavači kao na primjer *Elsevier* podržali su WRA, što je pokrenulo seriju poziva na bojkot Elseviera od strane znanstvene zajednice.

Bez obzira u kakvo ruho bili zamotani, svi ovi zakoni imaju jednu namjenu, a ta je povećanje profita komercijalnih tvrtki. Iako živimo u vremenu u kojem profit diktira sve, internet nam je pružio privid da postoje i drugačije težnje i drugačija pravila ponašanja. Predloženi zakoni svakako bi mogli promijeniti bit interneta. Posebice u sferi znanstvenog izdavaštva moramo dodatno promisliti kojem izdavaču šaljemo svoj rad za objavljivanje. Sadržaj na kojem na primjer *Elsevier* zarađuje milijarde eura u potpunosti je kreacija znanstvenika tj. autora i recenzenata znanstvenih radova i to ne smijemo zaboraviti.